

HISTORYCZNO-PRAWNA ANALIZA ZABEZPIECZENIA OCHRONY TAJEMNICY PAŃSTWOWEJ W UKRAINIE

Stanislav Makarenko

*Adiunkt Wydziału Działalności Poszukiwawczo-operacyjnej działu №2
Instytutu Szkolenia Specjalistów dla oddziałów Policji Państwowej
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Lwów, Ukraina)
<https://orcid.org/0000-0003-2749-5069>
e-mail: makarenkostas@yahoo.com*

Streszczenie. Przeprowadzona została historyczno-prawna analiza zabezpieczenia regulacyjno-legislacyjnego obszaru ochrony tajemnicy państwowej jako części bezpieczeństwa narodowego Ukrainy od momentu uzyskania niepodległości do utworzenia nowoczesnych i obecnych organów władzy wykonawczej, które zapewniają politykę państwa w zakresie ochrony tajemnicy państwowej i ochrony bezpieczeństwa narodowego w całości.

Wszystkie etapy formowania i ustanawiania systemu ochrony tajemnic państwowych w Ukrainie zostały szczegółowo rozważane, wyświetlono drażliwy i niełatwy sposób ustanowienia instytutu ochrony tajemnic państwowych na poziomie wiodących krajów świata, w celu zabezpieczenia maksymalnie najszerzego dostępu do informacji i jednocześnie ochrony informacji, która ma ważne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego.

Przeprowadzone zostało badanie w płaszczyźnie historycznej wszystkich podstawowych organów, utworzonych na terytorium niepodległej Ukrainy, których funkcje obejmowały zapewnienie ochrony tajemnic państwowych i starannie wyświetlanie głównych kierunków rozwoju ustawodawstwa, regulującego wspomniane stosunki.

W artykule wymieniono wszystkie podstawowe akty prawne, które powstały podczas tworzenia systemu ochrony tajemnic państwowych w Ukrainie podczas tworzenia wolnego, niezależnego państwa. Przeprowadzono analizę głównych elementów systemu ochrony tajemnic państwowych w niezależnej, suwerennej Ukrainie oraz poziomów funkcjonowania systemu ochrony tajemnic państwowych w celu budowy jego struktury organizacyjnej i prawnej otwartego społeczeństwa demokratycznego, ustanowienia zasad teoretycznych i prawnych, określenia jego zadań i przeznaczenia.

Słowa kluczowe: ochrona tajemnic państwowych; tryb tajności; bezpieczeństwo narodowe; analizy historyczno-prawne; ochrona informacji z ograniczonym dostępem; Państwowy Komitet ds. Tajemnic Państwowych Ukrainy.

HISTORICAL-LEGAL ANALYSIS IMPLEMENTATION PROTECTION OF THE STATE SECRETS IN UKRAINE

Stanislav Makarenko

*Adjunct of the Department of Operational and Investigative Activity of the Faculty № 2
of the Institute for Training Specialists for the National Police Units of the Lviv State
University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-2749-5069>
e-mail: makarenkostas@yahoo.com*

Abstract. A historical and legal analysis of regulatory and legislative support for the protection of state secrets as part of ensuring national security of Ukraine from independence to the formation of modern and current executive bodies that provide state policy in the field of protection of state secrets in particular and protection of national security in general. All stages of formation and establishment of the system of protection of state secrets in Ukraine are considered in detail, the thorny and not easy way of establishment of institute of protection of state secrets at the level of the leading countries of the world is covered, to ensure the widest possible access to information and at the same time protect information that is important for the national security. A historical study of all major bodies formed on the territory of Ukraine, the functions of which included ensuring the protection of state secrets and carefully covered the main directions of development of legislation governing these relations. The article lists all the basic legal acts that were created during the formation of the system of protection of state secrets in independent Ukraine during the formation of a free, independent state. The analysis of the main elements of the system of protection of state secrets in independent, sovereign Ukraine and the levels of functioning of the system of protection of state secrets to build its organizational and legal structure of an open democratic society, establishing theoretical and legal principles, defining its tasks and purpose.

Keywords: protection of state secrets; secrecy mode; National security; historical and legal analysis; protection of information with limited access; State Committee of Ukraine on issues of State Secrets.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Станіслав Макаренко

*ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету №2
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-2749-5069>
e-mail: makarenkostas@yahoo.com*

Анотація. Проведено історико-правовий аналіз нормативно-правового та законодавчого забезпечення сфери охорони державної таємниці як складової частини забезпечення національної безпеки України від моменту настання незалежності до утворення сучасних і на сьогоднішній день діючих органів виконавчої влади, які забезпечують державну політику у сфері охорони державної таємниці зокрема та охорони національної безпеки в цілому. Детально розглянуто

усі етапи формування та встановлення системи охорони державної таємниці в Україні, висвітлено тернистий і не простий шлях встановлення інституту охорони державної таємниці на рівень провідних країн світу, для забезпечення максимально широкого доступу до інформації і водночас захисту інформації, що має важливе значення для національної безпеки. Проведено дослідження в історичній площині усіх основних органів, які утворювалися на території незалежної України, до функцій яких входило забезпечення охорони державної таємниці та ретельно висвітлено основні напрямки розвитку законодавства, яке регулювало вказані відносини. В статті зазначено усі базові нормативно-правові акти, які створювалися в період формування системи охорони державної таємниці в Україні за час утворення вільної, незалежної держави. Здійснено аналіз основних елементів системи охорони державної таємниці в незалежній, суверенній Україні та рівнів функціонування системи охорони державної таємниці для побудови її організаційно-правової структури відкритого демократичного суспільства, встановлення теоретико-правових принципів, визначення її завдань та призначення.

Ключові слова: охорона державної таємниці; режим-секретності; національна безпека; історико-правовий аналіз; захист інформації з обмеженим доступом; Державний комітет України з питань державних секретів.

Introduction. In the latest era of Ukraine's development there is a process of building a new system of protection of state secrets, which should effectively protect the domestic information space in the occupation of eastern Ukraine and waging an undeclared war against the state, including information, to serve as a reliable means of protecting limited access. may harm the national security of Ukraine. To create a reliable system of protection of state secrets, it is important to study and study not only modern international standards and leading practices for the protection of state secrets, but also a proper analysis of domestic historical experience in the protection of state secrets. This applies to the period of reorganization of the Ukrainian Soviet Socialist Republic into an independent state, from a totalitarian-repressive regime to democracy. All legal acts created during this period need to be properly studied in order to prevent such mistakes in the process of ensuring the protection of state secrets of independent Ukraine. Excessive secrecy primarily undermines public confidence in the government, especially if it is used unevenly to justify policy, conceal abuses, corruption, and mismanagement. If the public believes that the government pursues only its own interests and uses excessive secrecy in order to conceal its activities or misinform the public, this undermines the credibility of the government, casts doubt on its legitimacy and leads to gaining public support for any action. the government will face significant difficulties.

Excessive secrecy has other negative consequences. Excessive secrecy of information can reduce the level of its security. Even the most classified files can leak information if the security system is not properly organized.

Such researchers as V. Vorozhko, V. Okipnyuk, O. Botvinkin, O. Abadash, V. Kozenyuk, A. Guz, V. Shlapachenko, O. Shamsutdinov and others made a significant contribution to the study of this issue and the development of the topic, but it happened only in relation, as a rule, within the framework of the work of the mentioned authors on separate, completely independent scientific problems, which had no historical and legal direction.

The closest to the subject of this article is the study of V. Vorozhko "Formation and development of the system of protection of state secrets in Ukraine (1919-1954)", in

which he analyzes in detail the formation of the system of protection of state secrets at different stages of state and political development of the USSR. the evolution of the institution of legal liability for violations of legislation on state secrets. At the same time, the author goes beyond the chosen topic when he includes in the system of protection of state secrets such phenomena of the then Soviet reality as "political control", censorship and restrictive measures on the movement of citizens (Vorožko V.P., 2015).

The purpose of the article is a historical and legal analysis of ensuring the protection of state secrets in Ukraine during the establishment of an independent and autonomous state, determining the factors that influenced the content of these documents.

Presenting main material. On August 24, 1991, the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR proclaimed the independence of Ukraine and made fundamental decisions aimed at creating an independent state. The session of the Verkhovna Rada adopted a package of resolutions aimed at strengthening Ukraine's sovereignty, in particular, the subordination of the Armed Forces, Internal Troops, KGB bodies and troops, and other military formations to the Verkhovna Rada of Ukraine (*Pro progološennâ nezaležnosti Ukraïni, 1991*).

An independent democratic state required the creation of a number of new, modern regulations to ensure public relations in all spheres of life and activity of the state.

One of the first was the need to create its own independent system of protection of state secrets. The historical path of its formation was full of difficulties and disputes. At the initial stage, the old system of the Soviet period was used to protect state secrets. Subsequently, the procedure of liquidation of special state bodies in the field of protection of state secrets and information with limited access and creation of new ones began, which created problems both in terms of organizational and regulatory support of protection of state secrets in Ukraine.

One of the first legal acts adopted in Ukraine on this topic was the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the order of temporary effect on the territory of Ukraine of certain acts of legislation of the USSR" of September 12, 1991. № 1545, which determined that the adoption of relevant acts of legislation of Ukraine on the territory of the republic shall apply acts of legislation of the USSR on issues not regulated by the legislation of Ukraine, provided that they do not contradict the Constitution and laws of Ukraine (Pro order of temporary action on the territory of Ukraine). Union RSR, 1991).

The protection of the state secret of the newly created independent Ukraine continued to be regulated by the Soviet Instruction, which operated in part in Ukraine and after the collapse of the USSR - until October 2003.

Along with other tasks facing the newly created state, last but not least was the creation of its own state security bodies, which were built taking into account the experience of organizational and legal support and available operational and personnel potential, the State Security Committee of the USSR.

September 20, 1991 The Verkhovna Rada of Ukraine based on the Act of Independence of Ukraine, the need for immediate reform of the former union-republican system of state security, elimination of existing departmental monopoly in this area, protection of state sovereignty, constitutional order, territorial integrity, economic,

scientific and technical and defense potential of Ukraine, the rights and legitimate interests of its citizens from the intelligence and subversive activities of special services of foreign states and organizations and other illegal encroachments on the interests of state security adopted Resolution 81 1581-XII "On the establishment of the National Security Service of Ukraine" , 1991).

As a result of this resolution, the State Security Committee of Ukraine was liquidated and its logistics were transferred to the National Security Service of Ukraine. The newly created service was subordinated to the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine until the election of the President of Ukraine.

But from a legal point of view, the final liquidation of the system of State Security Committee (hereinafter - KGB) in Ukraine took place only in December 1991 after the adoption by the Supreme Soviet of the USSR Law "On Reorganization of State Security", according to which the security organization of sovereign republics (states) their exclusive competence, and on the basis of the KGB of the USSR formed the Inter-Republican Security Service, the Central Intelligence Agency and the Committee for the Protection of the State Border of the USSR, and the KGB of the republics (USSR) were recognized as having exclusive jurisdiction of sovereign republics (states). At the same time, in accordance with this law and the legislation of Ukraine, the provisions of the Law of the USSR "On State Security Bodies in the USSR" could be applied only to the extent that did not contradict the Constitution and laws of Ukraine.

Since January 3, 1992, all military counterintelligence units in the military, border districts, internal troops, navy, separate armies, corps, divisions and their equals stationed on the territory of Ukraine have been subordinated to the Military Counterintelligence Department of the National Security Service of Ukraine. . This effectively ended the process of liquidating the system of former KGB bodies in Ukraine.

Thus, on the basis of the system of KGB bodies and troops in the USSR in accordance with the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine, a system of special services of Ukraine was formed, in particular: the National Security Service of Ukraine, the Security Service (later transformed into the Department of State Protection of Ukraine) and the State Committee for State Protection. border of Ukraine (*Vorozhko V.P., Bernadsky B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 130-131*).

The state body called the National Security Service of Ukraine existed only from September 1991 to March 1992, by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of March 25, 1992, the National Security Service of Ukraine was reorganized into the Security Service of Ukraine. Reorganization processes related to the former KGB were completed in the first quarter of 1992. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of March 25 №2230-XII introduced the Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine", which established that the newly created bodies of state The task of operational support, participation in the development and implementation of measures to protect state secrets of Ukraine and pre-trial investigation of crimes in this area of activity (*Pro vvedennâ v diû Zakonu Ukraïni "Pro Shužbu bezpeki Ukraïni", 1991*).

On February 18, 1992, the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine 362136-XII enacted the Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activities", which defined, in particular, such grounds for conducting operational and investigative activities as requests of authorized state bodies, institutions and organizations inspection of persons in connection with their admission to state secrets. According to Art. 6

"Grounds for conducting operational and investigative activities", it was stated that requests of authorized state bodies, institutions and organizations for inspection of persons in connection with their admission to state secrets (*Pro operativno-rozšukovu diálnist, 1992*).

On June 17, 1992, the parliament adopted Resolution №2468-XII on the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal, Criminal Procedure Codes of the Ukrainian SSR, the Code of the Ukrainian SSR on Administrative Offenses and the Customs Code of Ukraine."

In the wording of the Code of June 17, 1992, the disposition of Art. 56 and 57 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the title of Chapter I of the Special Part of the Criminal Code have been changed. Having abandoned the concept of "state crimes", which could be interpreted as "crimes committed by the state", the legislator used a more correct and clear definition - "crimes against the state." Chapter I with this title included two sections: "Particularly dangerous crimes against the state." Given the significant ideological implication, Art. 56 (henceforth - "treason") got rid of such forms as "disclosure of state secrets to a foreign state", "flight abroad" and "refusal to return from abroad to the USSR." Also, some terms in the disposition of these articles were replaced by more successful and correct ones ("hostile activity" - by "subversive", "agency of a foreign state or organization" - by "representatives of a foreign state or organization", etc.). In contrast to Art. 56 of the Criminal Code of Ukraine, Art. 57 of the Criminal Code of Ukraine has not undergone fundamental changes, except that the special condition of exemption from criminal liability for treason has now extended to spies (*Šlapačenko V. M., 2006, 27*).

After the collapse of the USSR, Ukraine virtually lost control over the preservation of its own state secrets due to the fact that they were not defined by law, and their list and legal basis for protection existed in the form of secret bylaws of the former USSR. Those first steps of independent Ukraine were associated with an underestimation of the need to protect state secrets.

Given the difficult economic situation in the country as a whole and at many enterprises, institutions and organizations, the lack of a unified organizational and legal system for the protection of state secrets, there are prerequisites for the leakage of classified information. About 23,000 to 25,000 regime-secret bodies, the vast majority of which were previously subordinated to the allied structures, became somewhat unmanageable, their staff was unreasonably reduced, and some were eliminated altogether.

At the same time, it should be noted that almost all employees of the top-secret bodies continued to perform their duties honestly and responsibly, which saved the general situation regarding the protection of classified information from the catastrophe. In 1993, the first vice-president of the National Academy of Sciences of Ukraine V.G. Baryakhtar put it this way: "It should be noted that despite the difficult economic situation in which we find ourselves, the Academy of Sciences of Ukraine has managed to maintain a system of protection of state secrets in the field of basic and applied research in academic science. Their protection in comparison with the conditions of the former USSR has hardly changed. This is not surprising, firstly, this protection is provided by by-laws of the former Soviet Union, and secondly, it is provided by the "Guard of Chiefs of the First Departments" - mostly qualified personnel (*Vorožko V.P., Bernadsky B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 134*).

Author's team Vorozhko V.P., Bernadsky B.V., Botvinkin O.V. in their monograph entitled "Essay on the history of protection of state secrets in Ukraine" carried out a conditional classification of secret media, which at that time accumulated and were in circulation in independent Ukraine, into several groups:

1. Media, which are classified as "of special importance", "top secret", "secret" on the basis of departmental lists of departments of the former USSR before 1991 and which were interstate in nature.

2. Media, which are classified as "of special importance", "top secret", "secret" on the basis of departmental lists of the former USSR and USSR before 1991 and which were not interstate in nature, ie the author and owner of this information was and is Ukraine .

3. Media, which are classified as "of special importance", "top secret", "secret" of "special importance", "top secret", "secret" on the basis of departmental lists of departments of the former USSR and USSR after August 24, 1991.

Ukrainian vultures restricting access to "special importance", "top secret", "secret" to the adoption of its own legislation on state secrets were only a translation into Ukrainian of Soviet vultures and did not carry a full legal burden (*Vorožko V.P., Bernadskij B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 135-136*).

At that time, a long and to this day unfinished procedure of reviewing and bringing into line with current regulations of Ukraine, the seals restricting access to material media of classified information, which were assigned during the Soviet era, began.

The first legislative act, which affirmed the information sovereignty of independent Ukraine, enshrined the state information policy, the main direction of which was defined: ensuring everyone's access to information; ensuring equal opportunities for the creation, collection, receipt, storage, use, dissemination, protection, protection of information; creation of conditions for formation of information society in Ukraine, ensuring openness and transparency of subjects of power, creation of information systems and information networks, development of e-government, constant updating, enrichment and storage of national information resources, ensuring information security of Ukraine, promoting international cooperation in Information Law and Ukraine's entry into the world information space and such a legislative act was the Law of Ukraine "On Information", adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on October 2, 1992. This law defined the regime of access to information, dividing it into open information and information with limited access, and enshrined in the state the right and obligation to control the regime of access to information (*Pro informaciū, 1992*).

The next, no less important, step in establishing a system of protection of state secrets of independent Ukraine was the creation of the Decree of the President of Ukraine of December 1, 1992 № 593/92 of the State Service of Ukraine for Technical Protection of Information (hereinafter - DSTZI of Ukraine). The service is entrusted with the function of implementation and development of state policy, organizational, regulatory, engineering and technical support of technical protection of information (*Pro stvorenñâ Deržavnoï služba z pitan tehničnogo zahistu formaciï, 1992*).

One of the most acute problems at the initial stage of the formation of an independent institution of state secrets of Ukraine was the definition of a state body as a specially authorized body of state power with the main task of implementing state policy

in this area. And such a state body was established by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 4, 1993 № 327, it was named the State Committee of Ukraine for State Secrets (*Pro utvorennâ Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan deržavanih sekretiv, 1993*).

The State Committee of Ukraine for State Secrets, implementing the state policy on protection of state secrets, initiated work on the development and creation of the Law of Ukraine "On State Secrets", which was enacted on January 21, 1994 by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 3855-XII. The legal norms of the Law provided for the creation of a system of protection of state secrets, taking into account the experience of the world's leading countries, Germany, France, and the United States, and also used the Soviet experience in the protection of state secrets. The norms of the Law of Ukraine "On State Secrets" determine all components of the legal regime of state secrets. In particular, the Law of Ukraine "On State Secrets" established a permitting procedure for activities related to state secrets, a license to conduct activities was issued by the State Committee of Ukraine for State Secrets. Also, one of the functions of the State Committee of Ukraine for State Secrets was to monitor the protection of state secrets in all bodies, enterprises, institutions and organizations (*Pro deržavnu taïmnicû, 1994*). Prior to the proclamation of Ukraine's independence, the newly created Security Service of Ukraine, the successor to the former USSR State Security Committee, performed control functions over the protection of state secrets. After the formation of the State Committee of Ukraine for State Secrets, the powers of these state bodies were delimited. In accordance with the current legislation, the Security Service of Ukraine continued to perform certain functions in the field of protection of state secrets as a special law enforcement body (verification of citizens for access to state secrets).

The Law of Ukraine "On State Secrets" clearly divided all information related to state secrets into three levels: "special importance", "top secret" and "secret", the above degrees of secrecy of information exist to this day. For comparison, in Soviet times, state secrets were divided according to the degree of secrecy into information of "special importance" and "top secret", which was considered a state secret and "secret", which was considered an official secret.

The State Committee of Ukraine for State Secrets actively and persistently worked on the development of regulations that would regulate the system of protection of state secrets, the main problem they faced was the formation of open to citizens national "Collection of information constituting a state secret of Ukraine". However, after a long and painstaking work, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 29, 1994 № 278 approved the "Regulations on the procedure and mechanism of formation and publication of the Code of Information Constituting a State Secret." This provision clearly states how the "Collection of information constituting a state secret" is formed and states that the registration of any information in it is the basis for providing a document, product or other material medium containing this information, classified, which corresponds to the degree of secrecy established for them in the Code of Information, which is a state secret (*Pro zatverdžennâ Polezannya pro poryadok i mechanism to form and publish the Code of Information, which constitutes a state secret, 1994*).

Article 25 of the Law of Ukraine "On State Secrets" provides for monetary compensation to citizens who, in terms of their professional activities, constantly work in their official activities with information that constitutes a state secret. Persons who, in

accordance with their functional responsibilities, are engaged in the development, manufacture, accounting, storage, use of documents, products and other material carriers of state secrets, make decisions on these issues or carry out these tasks are constantly working with information that constitutes a state secret. Constant control over the state of protection of state secrets. On this basis, the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 15, 1994 № 414 approved the types, amounts and procedure for providing compensation to citizens in connection with work involving access to state secrets, which is still valid with minor changes (*Pro vidi, the size and procedure for granting compensation to citizens in connection with the robot, which provides access to state secrets, 1994*).

According to Article 24 of the Law of Ukraine "On State Secrets", granting access to a state secret presupposes that a citizen undertakes a written commitment to preserve a state secret that will be entrusted to him / her. Form of the first in independent Ukraine Obligations of a citizen of Ukraine in connection with access to state secrets, which must be signed by everyone who was granted access to state secrets was introduced by order of the State Committee of Ukraine for State Secrets of December 8, 1994 № 44 (*On Approval of the Standard Form of Employment Agreement with an Employee, the activity of which is connected with a state secret, and Obligation of a citizen of Ukraine in connection with admission to a state secret, 1994*).

The first international legal act on cooperation in the protection of state secrets was the Security Agreement between the Government of Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization, signed between the Government of Ukraine and NATO on 13 March 1995 in Brussels (Security Agreement between the Government of Ukraine and the Organization 1995). The Agreement provided for the protection of restricted information, which the parties will exchange during the implementation of the Partnership for Peace.

On August 4, 1995, for the first time since Ukraine's independence, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 609 approved "Regulations on regime-secret bodies in ministries, departments, the Government of the Autonomous Republic of Crimea, local authorities, enterprises, institutions and organizations." (*On approval of the Regulations on regime-secret bodies in ministries, departments, the Government of the Autonomous Republic of Crimea, local bodies of the state and executive government, executive committees of Rad, at enterprises, in institutions and bodies*). The regulation provided for the main tasks, rights and responsibilities of regime-secret units and their interaction with other subjects of the system of protection of state secrets and regulatory authorities.

After approval of the regulations of the State Secretariat of Ukraine together with the ministries and departments carried out a set of organizational, methodological, control measures to bring the legal status of regime-secret bodies and organize their work in accordance with regulations of this provision.

On December 21, 1995, the Cabinet of Ministers of Ukraine held a meeting on "On the implementation of the Law of Ukraine" On State Secrets "and current tasks of state executive bodies in the field of protection of state secrets." The participants of the meeting heard and discussed the report of the Deputy Prime Minister of Ukraine V. Durdynets "Actual tasks of protection of state secrets of Ukraine" and the report of the Chairman of the State Committee of Ukraine for State Secrets P. Mysnyk "Analysis of the State of Ukraine" On State Secrets ", organization interaction of state executive

bodies in matters of regime-secret protection of secret information ". The decision of the meeting stated: "The meeting notes that in 1993-1995 in Ukraine a set of organizational, legal and practical measures was taken, which became a prerequisite for the creation and operation of its own system of protection of state secrets" (*Mastânicâ JU, Šimanskyj L.Ě ., Olijnik OV, Vorozko VP, 2010, p. 36*). The analysis of the state of protection of state secrets of Ukraine conducted at this meeting and the conclusions reached, as a result, made it possible to identify both positive changes and current problems in this area.

On June 28, 1996, after almost 5 full years of Ukraine's independence, one of the most important historical events took place - the long-awaited Constitution of Ukraine was adopted (*Konstituciâ Ukraïni, 1996*). The Constitution became the guarantor of the formation of a democratic state governed by the rule of law. The Constitution required more active improvement of the Law of Ukraine "On State Secrets" and the consequences did not take long.

The Decree of the President of Ukraine "On Change in the System of Central Executive Bodies of Ukraine" of July 26, 1996 № 596/96 liquidated the State Committee of Ukraine for State Secrets and the State Service of Ukraine for Technical Protection of Information, and established the State Committee of Ukraine for issues of state secrets and technical protection of information (On changes in the system of central bodies of the executive government of Ukraine, 1996). The newly created committee on the basis of the old committees became the new main body of Ukraine, which continued to ensure the implementation of state policy in the field of protection of state secrets and technical protection of information in Ukraine.

Shortly afterwards, on November 5, 1996, the Decree of the President of Ukraine "On Change in the System of Central Executive Bodies of Ukraine" № 1047/96 approved the "Regulations of the State Committee of Ukraine for State Secrets and Technical Protection of Information". The Regulation clearly stated that the State Committee of Ukraine for State Secrets and Technical Protection of Information, within the limits set by the laws of Ukraine, implements state policy in the field of protection of state secrets and technical, information protection, coordinates regime activities and the functioning of technical infrastructure. protection of information of central and local executive bodies, enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership, diplomatic missions and other objects of Ukraine abroad (*Pro Položennâ pro Deržavnij komitet Ukraïni z issues of state secretaries and technical protection of information, 1996*).

The next step in improving the system of protection of state secrets in Ukraine was the approval of the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 30, 1996 № 878 "Regulations on the procedure for granting, revoking and reissuing access to citizens of Ukraine to state secrets." This provision defined a single procedure for registration of admission to state secrets. (*On approval of the Regulations on the procedure for granting, revoking and re-issuing the admission of citizens of Ukraine to state secrets, 1996*).

The formation of a full-fledged system of protection of state secrets is impossible without careful and high-quality provision of storage of the most material carriers of classified information. State Committee of Ukraine for State Secrets and Technical Protection of Information by joint order with the Main Archival Department under the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.03.97 № 26/8 "On approval of the Standard Regulations on the secret archival unit of a state body, enterprise, institution and

organization", which was registered with the Ministry of Justice of Ukraine on September 12, 1997 № 401/2205, the first in the history of independent Ukraine standard provision on a secret archival unit. The provision clearly outlined the procedure for the establishment and operation of archival secret units in enterprises, institutions and organizations. Secret archival subdivisions ensure proper and reliable storage of material carriers of secret information for a long and permanent period of storage.

With the approach of the XXI century and the relentless technological progress and progress of the computer sphere, namely, the emergence of the World Wide Web has become more important the issue of technical protection of information and protection of state secrets in this direction. As a result, on October 8, 1997, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1126 approved the "Concept of technical protection of information in Ukraine" (*Approval of the Concept of technical protection of information in Ukraine, 1997*).

In the field of technical protection of information and protection of state secrets in general, there was active cooperation between the State Committee of Ukraine for State Secrets and Technical Protection of Information, and the Security Service of Ukraine for improving the regulatory framework in this area, however, this committee did not last long. . By the Decree of the President of Ukraine of 13.03.1999 № 250/99 the State Committee of Ukraine for State Secrets and Technical Protection of Information was liquidated and its functions to ensure the implementation of state policy in the field of state secrets were transferred to the Security Service of Ukraine. years continues to deal with this difficult and responsible matter (*Pro zmini v sistemì centralnih organìv vikhonavčoi vladi Ukraïni, 1999*).

Conclusions. The results of the analysis of the system of protection of state secrets, its legal framework since the independence of Ukraine, all this thorny and not easy way of formation of the system of protection of state secrets shows that its creation took into account not only the experience of leading, developed countries, but and the mistakes of the past years before Ukraine's independence were also taken into account and, most importantly, they were not allowed in the further policy of protection of state secrets of Ukraine.

Excessive secrecy makes it impossible to draw conclusions from past mistakes in building a system of protection of state secrets. The successful reform of the protection of state secrets has ensured a certain democratic standard in the information sphere. As a result, the degree of openness of the state to society has increased many times, the list of information that is a state secret has decreased. More legal acts in the field of protection of state secrets were published in open editions, which was a big step towards the future legal, democratic, independent society of Ukraine.

In conclusion, I would like to mention the words of the famous Ukrainian poet Maksym Tadeiovych Rylsky: "He who does not know his past is not worthy of his future." These words are extremely relevant for the creation of a true democratic society.

References:

1. Konstituciâ Ukraïni Vidomostì Verhovnoi Radi Ukraïni (VVR), (1996), № 30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп>.
2. Ohorona deržavnih sekretiv nezaležnoi Ukraïni (2010) (Īstorično-pravovi narisi), Mastânicâ J.U., Šimans'kij L.Ė., Olijnik O.V., Vorozko V.P., 2010, K.: Īnstitut zakonodavstva Verhovnoi Radi Ukraïni, 2010. – 128 s.

3. Pro deržavnu taêmnicû: Zakon Ukrayiny` vid 21 sičnâ 1994 roku (1994) № 3855-XII. Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1994, № 16, st.93.
4. Pro informaciû: Zakon Ukrayiny` vid 2 žovtnâ 1992 roku № 2657-XII. (1992). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1992, № 48, st.650.
5. Pro operativno-rozšukovu diâl'nist': Zakon Ukrayiny` vid 18 lûtogo 1992 roku № 2135-XII (1992). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1992 r, № 22, 303 s.
6. Pro Položennâ pro Deržavnij komitet Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv ta tehničnogo zahistu informaciï, Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 5 listopada 1996 roku N 1047/96. (19956). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047/96>.
7. Pro porâdok timčasovoï diï na teritorii Ukraïni okremih aktiv zakonodavstva Soûzu RSR. Verxovna Rada Ukrayiny` (1991). Postanova vid 12 veresnâ 1991 roku N 1545-XII.
8. Pro progološennâ nezaležnosti Ukraïni: postanova Verhovnoï Radi Ukraïns'koï RSR (1991). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1991, № 38, st.502. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
9. Pro stvorennâ Deržavnoï službi z pitan' tehničnogo zahistu formaciï (1992): Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 1 grudnâ 1992 roku № 593/92. URL : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/593/92>.
10. Pro stvorennâ Službi nacional'noï bezpeki Ukraïni. Verxovna Rada Ukrayiny` (1991); Postanova vid 20 veresnâ 1991 roku N 1581-XII.
11. Pro utvorennâ Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv (1993) : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 4 travnâ 1993 r. № 327. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-93-p>.
12. Pro vidi, rozmiri i porâdok nadannâ kompensaciï gromadânam u zv'âzku z robotoû, âkaperedbačaê dostup do deržavnoï taêmnicî (1994): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 15 červnâ 1994 roku № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/414-94-p>.
13. Pro vvedennâ v diû Zakonu Ukraïni "Pro Službu bezpeki Ukraïni" (1992). Postanova 25 bereznâ 1992 roku № 2230-XII.
14. Pro zatverdžennâ Koncepciï tehničnogo zahistu informaciï v Ukraïni (1997). postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 8 žovtnâ 1997 roku № 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-p>.
15. Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok i mehanizm formuvannâ ta opublikuvannâ Zvodu vidomostej, šo stanovlât' deržavnu taêmnicû (1994): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 29 kvitnâ 1994 roku № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-94-p>.
16. Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok nadannâ, skasuvannâ ta pereoformlennâ dopusku gromadân Ukraïni do deržavnoï taêmnicî (1996). postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 30 lipnâ 1996 roku № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-96-p>.
17. Pro zatverdžennâ Položennâ pro režimno-sekretni organi v ministerstvah, vidomstvah, Urâdi Avtonomnoi Respubliki Krim, miscevih organah deržavnoï vikonavčoi vladi, vikonkomah Rad, na pidpriêmstvah, v ustanovah i organizaciâh (1995): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 4 serpnâ 1995 roku № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-95-p>.
18. Pro zatverdžennâ Tipovoï formi trudovogo dogovoru z pracivnikom, diâl'nist' âkogo pov'âzana z deržavnoû taêmnicëû, ta Zobov'âzannâ gromadânina Ukraïni u zv'âzku z dopuskom do deržavnoï taêmnicî (1994): Nakaz Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv vid 8 grudnâ 1994 roku N 44. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG542.html.
19. Pro zmîni v sistemî central'nih organiv vikonavčoi vladi Ukraïni (1999). Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 13 bereznâ 1999 roku N 250/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/99>.
20. Pro zmîni v sistemî central'nih organiv vikonavčoi vladi Ukraïni, (1996): Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 26 lipnâ 1996 roku N 596/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596/96>.

21. Šlapačenko V. M. (2006). Stanovlennâ ta rozvitok kriminal'no-pravovoï ohoroni deržavnoï taêmnicî v Ukraïni: Īstoričnij oglâd / V. M. Šlapačenko, V. P. Vorožko, O. V. Šamsutdinov; Nac. akad. Službi bezpeki Ukraïni, - Kiïv., 2006 r., 55 s.
22. Vorožko V.P. (2015). Stanovlennâ ta rozvitok sistemi zahistu deržavnih sekretiv u radâns'kij Ukraïni (1919–1954 rr.): dis. kand. Īstor. nauk: 07.00.01. V.P. Vorožko – Pereâslav-Hmel'nic'kij, 2015 r. 232 s.
23. Ugoda pro bezpeku miž Urâdom Ukraïni ì Organizaciêu Pivničnoatlantičnogo Dogovoru vîd 13 bereznâ 1995 roku URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002.
24. Vorožko V.P., Bernads'kij B.V., Botvinkin, O.V. (2012). Naris Īstorii ohoroni deržavnoï taêmnicî v Ukraïni: monografiâ. Kiïv, 2012 r. 188 s.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Вступ. У новітній епосі розвитку України відбувається процес побудови нової системи охорони державної таємниці, яка має ефективно захищати вітчизняний інформаційний простір в умовах окупації територій сходу України та ведення проти держави неоголошеної війни, в тому числі інформаційної, служити надійним засобом охорони інформації з обмеженим доступом, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України. Для створення надійної системи охорони державної таємниці важливим є дослідження та вивчення не тільки сучасних міжнародних стандартів і провідної практики щодо захисту державної таємниці, але й належний аналіз вітчизняного історичного досвіду у сфері охорони державної таємниці. Це стосується періоду перебудови Української Радянської Соціалістичної Республіки у незалежну державу, з тоталітарно-репресивного режиму до демократії. Всі нормативно-правові акти, які створювалися в цей період, потребують належного вивчення задля недопущення подібних помилок в процесі забезпечення охорони державної таємниці незалежної України. Надмірна секретність призводить насамперед до підриву довіри громадськості до уряду, особливо якщо до неї нерівномірно вдаються з метою виправдання політичного курсу, приховування зловживань, корупції і неналежного управління. Якщо громадськість вважає, що уряд ставить перед собою лише власні інтереси і використовує надмірну таємність з метою приховування своєї діяльності або дезінформування громадськості, то це підриває довіру до уряду, викликає сумніви в його легітимності і призводить до того, що завоювання суспільної підтримки будь-яких дій уряду буде пов'язано зі значними труднощами.

Надмірна секретність має і інші негативні наслідки. Надлишкова засекреченість інформації може знизити рівень її захищеності. Навіть з самих засекречених файлів може статися витік інформації, якщо система встановлення грифа секретності не організована належним чином.

Значний внесок у дослідження даного питання і розробку теми проводили такі дослідники як В. Ворожко, В. Окіпнюк, О. Ботвінкін, О. Абадаш, В. Козенюк, А. Гуз, В. Шлапаченко, О. Шамсутдінов та іншими, але це відбувалось лише дотично, як правило, в рамках роботи вказаних авторів над окремими, цілком самостійними науковими проблемами, які не мали історико-правового спрямування.

Найбільш наближеною до тематики цієї статті є дослідження В. Ворожка «Становлення та розвиток системи захисту державних секретів в Україні (1919–

1954 рр.)», у якій він детально аналізує формування системи захисту державних секретів на різних етапах державно-політичного розвитку УРСР, характеризує еволюцію інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства про державні секрети. Разом з тим автор дещо виходить за межі обраної теми, коли включає до системи захисту державних секретів такі явища тогочасної радянської дійсності як «політконтроль», цензура та обмежувальні заходи щодо пересування громадян (Vorožko V.P., 2015).

Мета статті – є історико-правовий аналіз забезпечення охорони державної таємниці в Україні у період встановлення незалежної та самостійної держави, визначення факторів, які впливали на зміст цих документів.

Основна частина. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР проголосила незалежність України та прийняла фундаментальні рішення, спрямовані на створення самостійної держави. На сесії Верховної Ради був прийнятий пакет постанов, спрямованих на зміцнення суверенітету України, зокрема, на підпорядкування Верховній Раді України Збройних Сил, Внутрішніх військ, органів і військ КДБ, інших військових формувань (*Pro progološennâ nezaležnosti Ukraïni, 1991*).

Незалежна демократична держава потребувала створення низки нових, сучасних нормативно-правових актів для забезпечення суспільних відносин в усіх сферах життя і діяльності держави.

Одною з перших виникла потреба створення власної самостійної системи охорони державної таємниці. Історичний шлях її формування був повен труднощів і суперечок. На початковому етапі для охорони державної таємниці застосовувалася стара система радянського періоду. Надалі розпочалася процедура ліквідації спеціальних державних органів сфери охорони державної таємниці та інформації з обмеженим доступом і створення нових, що створило проблеми як з точки зору організаційного так і нормативно-правового забезпечення охорони державної таємниці в Україні.

Одним із перших правових актів, прийнятих в Україні, щодо даної тематики, була постанова Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на територію України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 вересня 1991р. № 1545, яка визначала, щодо прийняття відповідних актів законодавства України на території республіки застосовуються акти законодавства СРСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, якщо вони не суперечать Конституції і законам України (*Pro porâdok timčasovoï diï na teritorïï Ukraïni okremih aktiv zakonodavstva Souïzu RSR, 1991*).

Охорона державної таємниці новоствореної незалежної України продовжувала регламентуватися радянською Інструкцією, яка діяла частково в Україні і після розпаду СРСР - до жовтня 2003 р.

Поряд з іншими завданнями, що постали перед новоствореною державою, не останнє місце займало створення власних органів державної безпеки, побудова яких проходила з урахуванням досвіду організаційно-правового забезпечення та наявного оперативного і кадрового потенціалу, Комітету державної безпеки УРСР, що діяли на території України.

20 вересня 1991 р. Верховна Рада України виходячи з Акта проголошення незалежності України, необхідності негайної реформи колишньої союзно-республіканської системи органів державної безпеки, ліквідації існуючого

відомчого монополізму в цій сфері, захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, прав і законних інтересів її громадян від розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав і організацій та інших протиправних посягань на інтереси державної безпеки ухвалила постанову № 1581-ХІІ «Про створення Служби національної безпеки України» (*Pro stvorennâ Službi nacional'noï bezpeki Ukraïni, 1991*).

Як наслідок цієї постанови було ліквідовано Комітет державної безпеки України з передачею Службі національної безпеки України його матеріально-технічного забезпечення. Новостворена служба підпорядковувалася Голові Верховної Ради України до обрання Президента України.

Але з правової точки зору остаточна ліквідація системи органів Комітету державної безпеки (далі - КДБ) в Україні відбулася лише в грудні 1991 року після прийняття Верховною Радою СРСР Закону «Про реорганізацію органів державної безпеки», згідно з яким організація безпеки суверенних республік (держав) визнавалася їх виключною компетенцією, а на базі КДБ СРСР утворилася Міжреспубліканська служба безпеки, Центральна служба розвідки і Комітет по охороні державного кордону СРСР, а органи КДБ республік (УРСР також) були визнані такими, що перебувають у виключній юрисдикції суверенних республік (держав). При цьому, відповідно до вказаного закону та законодавства України положення Закону СРСР «Про органи державної безпеки в СРСР» могли застосовуватися лише в частині, що не суперечила Конституції та законам України.

З 3 січня 1992 р. всі відділи військової контррозвідки по військових, прикордонних округах, внутрішніх військах, флоту, окремих арміях, корпусах, дивізіях та їм рівних, дислокованих на території України, були підпорядковані Управлінню військової контррозвідки Служби національної безпеки (далі - СНБ) України. На цьому фактично завершився процес ліквідації системи колишніх органів КДБ в Україні.

Таким чином, на базі системи органів та військ КДБ в УРСР згідно з рішенням Верховної Ради України було сформовано систему спеціальних служб України, зокрема: СНБ України, Службу охорони (в подальшому була перетворена на Управління державної охорони України) і Державний комітет у справах охорони державного кордону України. (*Vorožko V.P., Bernads'kij B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 130-131*).

Державний орган із назвою СНБ України проіснував лише з вересня 1991 року до березня 1992 року, Постановою Верховної Ради України від 25 березня 1992 р., СНБ України було реорганізовано в Службу безпеки України. Реорганізаційні процеси, пов'язані з колишнім КДБ, було завершено у першому кварталі 1992 р. Постановою Верховної Ради України від 25 березня №2230-ХІІ вводився в дію Закон України «Про Службу безпеки України», яким було встановлено, що на новостворені органи державної безпеки покладаються завдання оперативного забезпечення, участі у розробці і здійсненні заходів щодо захисту державних таємниць України та досудове слідство про злочини у цій сфері діяльності (*Pro vvedennâ v дію Zakonu Ukraïni "Pro Službu bezpeki Ukraïni", 1991*).

18 лютого 1992 року Постановою Верховної Ради України №2136-ХІІ було введено в дію Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який

визначив, зокрема, таку підставу для проведення оперативно-розшукової діяльності, як запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці. Згідно ст. 6 «Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності», було зазначено, що запити повноважених державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці (*Pro operativno-rozšukovu diāl'nist', 1992*).

17 червня 1992 р. парламент ухвалив постанову №2468-ХІІ про прийняття Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України».

У редакції Кодексу від 17 червня 1992 р. диспозиції ст. 56 та 57 Кримінального кодексу України, як і назва Глави І Особливої частини Кримінального кодексу зазнали змін. Відмовившись від поняття «державні злочини», яке можна було трактувати як «злочини, вчинені державою», законодавець застосував більш коректне і зрозуміле визначення – «злочини проти держави». Глава І з такою назвою включала два розділи: «Особливо небезпечні злочини проти держави». Враховуючи значний ідеологічний підтекст, ст. 56 (відтепер – «державна зрада») позбулася таких форм як «видача державної таємниці іноземній державі», «втеча за кордон» та «відмова повернутися з-за кордону в СРСР». Також, на більш вдалі та коректні було замінено окремі терміни в диспозиції цих статей («ворожа діяльність» - на «підригну», «агентура іноземної держави чи організації» - на «представників іноземної держави чи організації» тощо). На відміну від ст. 56 КК України, ст. 57 КК України принципових змін не зазнала, хіба що спеціальна умова звільнення від кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині відтепер поширювалась і на шпигунів (*Šlapačenko V. M., 2006, 27*).

Після розпаду СРСР Україна практично втрачала контроль над збереженням власних державних секретів у зв'язку з тим, що вони не були визначені законодавством, а їх перелік та нормативно-правова основа захисту існували у вигляді секретних підзаконних актів колишнього СРСР. Ті перші кроки незалежної України були пов'язані з недооцінкою необхідності охорони державних таємниць.

В умовах важкого економічного становища як в країні в цілому, так і на багатьох підприємствах, в установах і організаціях, відсутності єдиної організаційно-правової системи охорони державної таємниці виникли передумови для витоку секретної інформації. Близько 23-25 тис. режимно-секретних органів, переважна більшість яких раніше була підпорядкована союзним структурам, стали певною мірою некерованими, їх штатна чисельність безпідставно скорочувалась, деякі взагалі було ліквідовано.

Разом з тим слід зазначити, що майже всі працівники режимно-секретних органів продовжували сумлінно і відповідально виконувати свої обов'язки, що рятувало загальну ситуацію щодо збереження носіїв секретної інформації від катастрофи. В 1993 р. про цю ситуацію перший віце-президент НАН України В.Г. Бар'яхтар висловився таким чином: «...слід відзначити, що незважаючи на скрутне економічне становище, в якому ми опинилися, Академія наук України змогла зберегти систему захисту державних секретів у сфері фундаментальних і прикладних досліджень академічної науки. Їх захист в порівнянні з умовами колишнього СРСР майже не змінився. Це і не дивно по-перше, цей захист

забезпечується підзаконними актами колишнього Союзу, а по-друге, його забезпечує «гвардія начальників перших відділів» - в основному кваліфікованих кадрів» (*Vorožko V.P., Bernads'kij B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 134*).

Авторський колектив Ворожко В.П., Бернадський Б.В., Ботвінкін О.В. у своїй монографії під назвою «Нарис історії охорони державної таємниці в Україні» здійснили умовну класифікацію секретних носіїв інформації, які на той час накопичились і знаходились в обігу на території незалежної України, на декілька груп:

1. Носії інформації, яким надано гриф секретності «особой важности», «совершенно секретно», «секретно» на підставі відомчих переліків відомств колишнього СРСР до 1991 року і які мали міждержавний характер.

2. Носії інформації, яким надано гриф секретності «особой важности», «совершенно секретно», «секретно» на підставі відомчих переліків колишнього СРСР та УРСР до 1991 року і які не мали міждержавного характеру, тобто автором і власником цієї інформації була і є Україна.

3. Носії інформації, яким надано гриф секретності «особой важности», «совершенно секретно», «секретно» «особливої важливості», «цілком таємно», «таємно» на підставі відомчих переліків відомств колишнього СРСР та УРСР після 24 серпня 1991 р.

Українські грифи обмеження доступу «особливої важливості», «цілком таємно», «таємно» до прийняття власного законодавства щодо державної таємниці були тільки перекладом на українську мову радянських грифів і не несли повноцінного правового навантаження (*Vorožko V.P., Bernads'kij B.V., Botvinkin, O.V., 2012, 135-136*).

В той період розпочалася довготривала і по сьогоднішній день незавершена процедура перегляду і приведення у відповідність до чинних нормативно-правових актів України, грифів обмеження доступу матеріальних носіїв секретної інформації, які були присвоєні в часи СРСР.

Першим законодавчим актом, що затверджував інформаційний суверенітет незалежної України, закріплював державну інформаційну політику основним напрямком якої визначив: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства, забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень, створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування, постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки України, сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору і таким законодавчим актом став Закон України «Про інформацію», прийнятий Верховною Радою України 2 жовтня 1992 року. Цей Закон визначив режим доступу до інформації, поділивши її на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом, закріпив за державою право і обов'язок здійснювати контроль за режимом доступу до інформації (*Pro informaciy, 1992*).

Наступним, не менш важливим, кроком утворення системи охорони державної таємниці незалежної України було створення Указом Президента

України від 1 грудня 1992 р. № 593/92 Державної служби України з питань технічного захисту інформації (далі - ДСТЗІ України). На службу покладено функцію реалізації та розвитку державної політики, організаційного, нормативного, інженерно-технічного забезпечення технічного захисту інформації (*Pro stvorennâ Deržavnoj službi z pitan' tehničnogo zahistu formacii, 1992*).

Однією з найгостріших проблем на початковому етапі формування незалежного інституту державної таємниці України було визначення державного органу як спеціально уповноваженого органу державної влади з головним завданням реалізації державної політики в цій сфері діяльності. І такий державний орган було створено постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р. № 327, він отримав назву Державний комітет України з питань державних секретів (*Pro utvorennâ Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv, 1993*).

Державний комітет України з питань державних секретів реалізуючи державну політику з охорони державної таємниці ініціював роботу із розробки та створення Закону України «Про державну таємницю», який 21 січня 1994 р. постановою Верховної Ради України № 3855-ХІІ було введено в дію. Правові норми Закону передбачали створення системи охорони державної таємниці з урахуванням досвіду провідних країн світу Німеччини, Франції, США, а також було використано і радянський досвід з охорони державної таємниці. Норми Закону України «Про державну таємницю» визначають усі складові правового режиму державної таємниці. У тому числі Закон України «Про державну таємницю» встановлював дозвільний порядок провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, ліцензію на провадження діяльності видавав Державний комітет України з питань державних секретів. Також однією із функцій Державного комітету України з питань державних секретів було контролювати стан охорони державної таємниці в усіх органах, підприємствах, установах і організаціях (*Pro deržavnu taêmnicu, 1994*). До проголошення незалежності України контрольні функції щодо охорони державної таємниці виконував спадкоємець колишнього Комітету державної безпеки СРСР – новостворена Служба безпеки України. Після утворення Державний комітет України з питань державних секретів повноваження цих державних органів було розмежовано. Відповідно до чинного законодавства Служба безпеки України продовжувала виконувати окремі функції у сфері охорони державної таємниці як спеціальний правоохоронний орган (перевірка громадян щодо допуску до державної таємниці).

Законом України «Про державну таємницю» було чітко розподілено усю інформацію, яка відноситься до державної таємниці на три ступені: «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно», вище перелічені ступені секретності інформації існують до сьогоднішнього дня. Для порівняння в радянські часи державні секрети розділялися за ступенями секретності на відомості «особой важности» і «совершенно секретно», які вважалися державною таємницею та «секретно», які вважалися службовою таємницею.

Державний комітет України з питань державних секретів активно і наполегливо працював над розробленням нормативно-правових актів, які б регламентували систему охорони державної таємниці, основною проблемою, з якою вони стикнулися, було формування відкритого для громадян загальнодержавного «Зводу відомостей, що становлять державну таємницю

України». Проте, після довгої і клопіткої роботи постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1994 року № 278 було затверджено «Положення про порядок і механізм формування та опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю». У даного положення чітко було вказано як формується «Звод відомостей, що становить державну таємницю» та вказано, що реєстрація будь-яких відомостей у ньому є підставою для надання документу, виробу чи іншому матеріальному носію інформації, що містить ці відомості, грифу секретності, який відповідає ступеню секретності, встановленому для них у Зводі відомостей, що становить державну таємницю (*Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok i mehanizm formuvannâ ta opublikuvannâ Zvodu відомостей, šo stanovlât' deržavnu taêmnicû, 1994*).

Стаття 25 Закону України «Про державну таємницю» передбачає грошову компенсацію громадянам, які за умовами своєї професійної діяльності постійно працюють у своїй службовій діяльності з відомостями, що становлять державну таємницю. Такими, що постійно працюють з відомостями, що становлять державну таємницю, вважаються особи, які за своїми функціональними обов'язками займаються розробленням, виготовленням, обліком, зберіганням, використанням документів, виробів та інших матеріальних носіїв державної таємниці, приймають рішення з цих питань або здійснюють постійний контроль за станом захисту державної таємниці. На підставі цього постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 414 було затверджено види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає допуск до державної таємниці, яка з незначними змінами діє і по сьогоднішній день (*Pro vidî, rozmîri i porâdok nadannâ kompensacii gromadânam u zv'âzku z robotoû, âka peredbaçaê dostup do deržavnoï taêmnicî, 1994*).

Згідно статті 24 Закону України «Про державну таємницю» надання допуску до державної таємниці передбачає взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена. Форма першого в незалежній Україні зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці, яке обов'язково підписував кожен, кому оформлявся допуск до державної таємниці було введено в дію наказом Державного комітету України з питань державних секретів від 8 грудня 1994 року № 44 (*Pro zatverdžennâ Tipovoï formi trudovogo dogovoru z pracivnikom, diâl'nist' âkogo pov'âzana z deržavnoï taêmnicëû, ta Zobov'âzannâ gromadânina Ukraïni u zv'âzku z dopuskom do deržavnoï taêmnicî, 1994*).

Першим міжнародним правовим актом з питань взаємодії охорони державних секретів була «Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору», підписана між Урядом України та НАТО 13 березня 1995 року в м. Брюсселі (*Ugoda pro bezpeku miž Urâdom Ukraïni i Organizaciiu Pivničnoatlantičnogo Dogovoru, 1995*). Зазначена Угода передбачала охорону інформації обмеженого доступу, якою сторони будуть обмінюватися в процесі виконання програми «Партнерство заради миру».

4 серпня 1995 року вперше за незалежність України Постановою Кабінету Міністрів України № 609 було затверджено «Положення про режимно-секретні органи в міністерствах, відомствах, уряді Автономної республіки Крим, місцевих органах державної влади, на підприємствах, в установах і організаціях». (*Pro zatverdžennâ Položennâ pro režimno-sekretni organi v minîsterstvâh, відомствâh, Urâdi*

Avtonomnoï Respubliki Krim, mîscevih organah deržavnoï vikonavčoi vladi, vikonkomah Rad, na pidpriêmstvah, v ustanovah i organizaciâh, 1995). Положенням було передбачено основні завдання, права і обов'язки режимно-секретних підрозділів та їх взаємодію з іншими суб'єктами системи охорони державної таємниці та контролюючими органами.

Після затвердження положення Держкомсекретів України спільно з міністерствами і відомствами здійснював комплекс організаційних, методичних, контрольних заходів з приведення правового статусу режимно-секретних органів та організацій їх роботи у відповідність до нормативно-правових актів вимог цього положення.

21 грудня 1995 року у Кабінеті Міністрів України відбулася нарада з питання «Про хід виконання Закону України «Про державну таємницю» та актуальні завдання органів державної виконавчої влади у сфері захисту державної таємниці». Учасники наради заслухали та обговорили доповідь віце-прем'єр міністра України В. Дурдинця «Актуальні завдання захисту державної таємниці України» та доповідь голови Державного комітету України з питань державних секретів П. Мисника «Аналіз стану виконання Закону України «Про державну таємницю», організація взаємодії органів державної виконавчої влади у питаннях режимно-секретного забезпечення захисту таємної інформації». У прийнятому рішенні наради було зазначено: «... нарада відзначає, що в 1993-1995 рр. В Україні здійснено комплекс організаційно-правових і практичних заходів, що стало передумовою створення і функціонування власної системи захисту державної таємниці» (*Mastânicâ J.U., Šimans'kij L.Ê., Olijnik O.V., Vorožko V.P., 2010, s 36*). Проведений на цій нараді аналіз стану охорони державної таємниці України та досягнуті, внаслідок цього, висновки дали змогу визначити як позитивні зрушення, так і актуальні проблеми в цій сфері.

28 червня 1996 року майже після 5 повних років незалежності України сталася по-справжньому одна з найвагоміших історичних подій – було прийнято довгождану Конституцію України (*Konstituciâ Ukraïni, 1996*). Конституція стала гарантом формування демократичної правової держави. Конституція вимагала активнішого вдосконалення Закону України «Про державну таємницю» і наслідки не заставили себе чекати довго.

Указом Президента України «Про зміну в системі центральних органів виконавчої влади України» від 26.07.1996 № 596/96 було ліквідовано Державний комітет України з питань державних секретів та Державну службу України з питань технічного захисту інформації, а на їхній базі створено Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації (*Pro зміni v sistemî central'nih organiv vikonavčoi vladi Ukraïni, 1996*). Новостворений комітет на базі старих комітетів став новим головним органом України, який продовжив забезпечувати реалізацію державної політики у сфері охорони державної таємниці та технічного захисту інформації в Україні.

Незабаром 5 листопада 1996 року Указом Президента України «Про зміну в системі центральних органів виконавчої влади України» № 1047/96 затвердили «Положення Державного комітету України з питань державних секретів та технічного захисту інформації». В Положенні чітко було зазначено, що Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації, у межах визначених законами України, реалізує державну політику у

сфері забезпечення охорони державної таємниці та технічного, захисту інформації, координує режимно-секретну діяльність та функціонування інфраструктури системи технічного захисту інформації центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, дипломатичних представництв та інших об'єктів України за кордоном (*Pro Položennâ pro Deržavnij komitet Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv ta tehničnogo zahistu informacii, 1996*).

Наступним кроком вдосконалення системи охорони державної таємниці в Україні стало затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 1996 року № 878 «Положення про порядок надання, скасування та переоформлення допуску громадян України до державної таємниці». Це положення визначило єдиний порядок оформлення допуску до державної таємниці. (*Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok nadannâ, skasuvannâ ta pereoformlennâ dopusku gromadân Ukraïni do deržavnoj taêmnicî, 1996*).

Формування повноцінної системи охорони державної таємниці неможливе без ретельного та якісного забезпечення зберігання самих матеріальних носіїв секретної інформації. Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації спільним наказом із Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України від 03.03.97 № 26/8 «Про затвердження Типового положення про секретний архівний підрозділ державного органу, підприємства, установи і організації», який був зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12 вересня 1997 р. № 401/2205, перше в історії незалежної України типове положення про секретний архівний підрозділ. У положенні чітко окреслювалася процедура створення та функціонування архівних секретних підрозділів в підприємствах, установах та організаціях. Секретні архівні підрозділи забезпечують належне та надійне зберігання матеріальних носіїв секретної інформації тривалого та постійного терміну зберігання.

З наближенням ХХІ століття та невпинним технологічним прогресом і прогресуванням комп'ютерної сфери, а саме, появою всесвітньої мережі Інтернет стало більш актуальним питання технічного захисту інформації та охорони державної таємниці у цьому напрямку. Внаслідок чого 8 жовтня 1997 року постановою Кабінету Міністрів України № 1126 затверджено «Концепцію технічного захисту інформації в Україні» (*Pro zatverdžennâ Konceptcii tehničnogo zahistu informacii v Ukraïni, 1997*).

У сфері технічного захисту інформації та охорони державної таємниці в цілому, здійснювалася активна взаємодія між Державним комітетом України з питань державних секретів та технічного захисту інформації, та Службою безпеки України з питань вдосконалення нормативно-правової бази у даному напрямку, проте, недовго проіснував і цей комітет. Указом Президента України від 13.03.1999 № 250/99 Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації було ліквідовано та його функції із забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони державної таємниці передано Службі безпеки України, яка і до сьогоднішнього часу вже більше 20 років продовжує займатися цієї нелегкою та відповідальною справою (*Pro zmini v sistemî central'nih organiv vikonavčoi vladi Ukraïni, 1999*).

Висновки. Результати аналізу системи охорони державної таємниці, її нормативно-правової бази з моменту прийняття незалежності України, весь цей

тернистий і не простий шлях становлення системи охорони державної таємниці свідчить про те, що для її створення було враховано не тільки досвід провідних, розвинених країн світу, але й було також враховано і помилки минулих років ще до незалежності України і що найважливіше - не допущено їх у подальшій політиці охорони державних секретів України.

Надмірна секретність унеможливило зробити висновки з минулих помилок побудови системи охорони державної таємниці. Успішне реформування сфери охорони державної таємниці забезпечило певний демократичний стандарт в інформаційній сфері. Внаслідок цього в разі збільшився ступінь відкритості держави перед суспільством, зменшився перелік відомостей, що становить державну таємницю. Більшу кількість нормативно-правових актів сфери охорони державної таємниці було видано у відкритих редакціях, що стало великим кроком до майбутнього правового, демократичного, незалежного суспільства України.

На завершення хотілось би згадати слова видатного українського поета Максима Тадейовича Рильського: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього». Ці слова надзвичайно актуальні для створення справжнього демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Konstituciâ Ukraïni Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), (1996), № 30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Ohorona deržavnih sekretiv nezaležnoï Ukraïni (2010) (Īstorično-pravovi narisi), Mastânicâ J.U., Šimans'kij L.Ė., Olijnik O.V., Vorožko V.P., 2010, K.: Īnstitut zakonodavstva Verhovnoï Radi Ukraïni, 2010. – 128 s.
3. Pro deržavnu taêmnicû: Zakon Ukrayiny` vid 21 sičnâ 1994 roku (1994) № 3855-XII. Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1994, № 16, st.93.
4. Pro informaciû: Zakon Ukrayiny` vid 2 žovtnâ 1992 roku № 2657-XII. (1992). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1992, № 48, st.650.
5. Pro operativno-rozšukovu diâl'nist': Zakon Ukrayiny` vid 18 lûtogo 1992 roku № 2135-XII (1992). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1992 r, № 22, 303 s.
6. Pro Položennâ pro Deržavnij komitet Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv ta tehničnogo zahistu informacii, Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 5 listopada 1996 roku N 1047/96. (19956). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047/96>.
7. Pro porâdok timčasovoï diï na teritorii Ukraïni okremih aktiv zakonodavstva Soûzu RSR. Verxovna Rada Ukrayiny` (1991). Postanova vid 12 veresnâ 1991 roku N 1545-XII.
8. Pro progološennâ nezaležnosti Ukraïni: postanova Verhovnoï Radi Ukraïns'koï RSR (1991). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR), 1991, № 38, st.502. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
9. Pro stvorennâ Deržavnoï službi z pitan' tehničnogo zahistu formacii (1992): Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 1 grudnâ 1992 roku № 593/92. URL : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/593/92>.
10. Pro stvorennâ Službi nacional'noi bezpeki Ukraïni. Verxovna Rada Ukrayiny` (1991); Postanova vid 20 veresnâ 1991 roku N 1581-XII.
11. Pro utvorennâ Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv (1993) : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 4 travnâ 1993 r. № 327. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-93-п>.
12. Pro vidî, rozmiri i porâdok nadannâ kompensacii gromadânam u zv'âzku z robotoû, âka peredbačâe dostup do deržavnoï taêmnicî (1994): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 15 červnâ 1994 roku № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/414-94-п>.

13. Pro vvedennâ v diû Zakonu Ukraïni "Pro Službu bezpeki Ukraïni" (1992). Postanova 25 bereznâ 1992 roku № 2230-XII.
14. Pro zatverdžennâ Konceptii tehničnogo zahistu informacii v Ukraïni (1997). postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 8 žovtnâ 1997 roku № 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-п>.
15. Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok i mehanizm formuvannâ ta opublikuvannâ Zvodu vidomostej, šo stanovlât' deržavnu taêmnicû (1994): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 29 kvitnâ 1994 roku № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-94-п>.
16. Pro zatverdžennâ Položennâ pro porâdok nadannâ, skasuvannâ ta pereofornlennâ dopusku gromadân Ukraïni do deržavnoï taêmnicî (1996). postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 30 lipnâ 1996 roku № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-96-п>.
17. Pro zatverdžennâ Položennâ pro režimno-sekretni organi v ministerstvah, vidomstvah, Urâdi Avtonomnoi Respubliki Krim, miscevih organah deržavnoï vikonavčoï vladi, vikonkomah Rad, na pidpriêmstvah, v ustanovah i organizaciâh (1995): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 4 serpnâ 1995 roku № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-95-п>.
18. Pro zatverdžennâ Tipovoï formi trudovogo dogovoru z pracivnikom, diâl'nist' âkogo pov'âzana z deržavnoû taêmnicëû, ta Zobov'âzannâ gromadânina Ukraïni u zv'âzku z dopuskom do deržavnoï taêmnicî (1994): Nakaz Deržavnogo komitetu Ukraïni z pitan' deržavnih sekretiv vid 8 grudnâ 1994 roku N 44. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG542.html.
19. Pro zmini v sistemî central'nih organiv vikonavčoï vladi Ukraïni (1999). Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 13 bereznâ 1999 roku N 250/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/99>.
20. Pro zmini v sistemî central'nih organiv vikonavčoï vladi Ukraïni, (1996): Ukaz Prezidenta Ukrayiny` vid 26 lipnâ 1996 roku N 596/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596/96>.
21. Šlapačenko V. M. (2006). Stanovlennâ ta rozvitok kriminal'no-pravovoï ohoroni deržavnoï taêmnicî v Ukraïni: Īstoričnij oglâd / V. M. Šlapačenko, V. P. Vorožko, O. V. Šamsutdinov; Nac. akad. Službi bezpeki Ukraïni, - Kiïv., 2006 r., 55 s.
22. Vorožko V.P. (2015). Stanovlennâ ta rozvitok sistemî zahistu deržavnih sekretiv u radâns'kij Ukraïni (1919–1954 rr.): dis. kand. istor. nauk: 07.00.01. V.P. Vorožko – Pereâslav-Hmel'nic'kij, 2015 r. 232 s.
23. Ugoda pro bezpeku miž Urâdom Ukraïni i Organizaciëu Pivničnoatlantičnogo Dogovoru vid 13 bereznâ 1995 roku URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002.
24. Vorožko V.P., Bernads'kij B.V., Botvinkin, O.V. (2012). Naris istorii ohoroni deržavnoï taêmnicî v Ukraïni: monografiâ. Kiïv, 2012 r. 188 s.